

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון תמ"ד

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

מעשה שהיה

מעשה אבותיהם בדיהם (א)

קרא "אה!" ר' עובדיה בן דוד בהפתעה, בעודו קורא את העיתון בארחת הבוקר "את שומעת? אני רואה כאן מודעה, שבה כתוב: 'מי שאבינו מורינו ר' אפרים כרמל הכ"מ נותר חייב לו כסף, מתבקש לומר בפה שהוא מוחל, או לפנות אלינו לפי הפרטים דלהלן'. לא ידעתי שהוא נפטר, מסכנים הילדים שלו!" אפרים כרמל הנ"ל, היה אדם מוזר, שלעת זקנתו פרק מעליו עול תורה ומצוות, וגרם סבל רב לשכניו במריבות ומסירה לשלטונות, הוא נשאר מסובך עם חובות רבים, ואף שלח ידיו בגניבה כמה פעמים. והנה עתה התברר שיש לו ילדים, ושהם רוצים לתקן את העוולות שעשה אביהם. נו, אז אולי באמת תיגש אל הבנים שלו, ותראה אם תוכל לקבל סוף סוף תשלום על ההלוואה הגדולה שהוא לא שילם לנו?" שאלה אותו של ר' עובדיה.

"אולי באמת אגש לשם היום בערב, אבל אני צריך לברר אצל הגאון ר' מאיר צבי בלום אם אני יכול לבקש את התשלום הזה, כי יכול להיות שזה נקרא שהתייאשו מהחוב הזה, הרי תבענו אותו לבית דין, ולמרות שבית הדין חייב אותו לשלם הוא סירב לקיים את פסק הדין, עד שנאלצו להוציא עלי' כתב סירוב, ואולי כבר איבדנו את הזכות לגבות את החוב הזה"

באותו ערב, הגיע ר' עובדיה לביתו של אפרים כרמל, שם התברר לו שכבר לפני הגיעו כמה אנשים שביקשו לתבוע את חובותיהם, אלא שכל הנראה אפרים כרמל לא השאיר בעזבונו מספיק נכסים שיספיקו לשלם את כל החובות. לאחר שהנוכחים התחילו להתרגז על כך שכנראה לא יקבלו את כל הכסף המגיע להם, והגדיל לעשות ר' זושא פטרובר, שניגש לארון ולקח משם את הפמוטים כדי שישאר לו משהו מכל הכסף שחייבים לו, הציע ר' עובדיה לכל הנוכחים שהם יסדרו רשימה של כל בעלי החובות, כולל סכום החוב, ותאריך החיוב, ואחר כך יפנו להגרמ"צ בלום, ויבררו מה ההלכה במקרה כזה.

וזה מה שנרשם ברשימה:

א. חוב לר' עובדיה בן דוד, על סך \$30,000, משנת תשי"ט, עם פסק מבית דין, וכתב סירוב כנגד אפרים כרמל (ויש לברר אולי זה נקרא שר' עובדיה התייאש מהחוב).
ב. שטר חוב בכתב ידו של אפרים כרמל לר' חיים יונגר, על סך \$20,000, משנת תשס"ב.
ג. גניבת אופניים חשמליים מביתו של ר'

פסקי דינים

דיני עדות - יא

פסולי עדות (קרובים)

גדר פסול קרובים

קרובי משפחה פסולים להעיד הן עדות בבי"ד^[1] והן בדבר לקיום הדבר, כגון עדי קדושיין^[2].

פסול זה הוא הן להעיד על קרוביו^[3] והן להעיד יחד עם קרובו על זרים^[4]. הפסול אינו משום שקרוב דעתו לקרובו וחשוד לשקר, אלא הפסול הוא מגזרת הכתוב (שיבואר להלן), שלכן אפילו משה ואהרן פסולים להעיד הן לזכותו והן לחובו^[5]. ומ"מ כתבו ראשונים שאם נראה לבי"ד לברר יותר (כגון דין מרומה^[6]) חוקרים אותם ומחמיצים הדין^[7], ולפי זה י"ל אם הוכח לבי"ד כדבריהם יפסקו מחמת הבירור ולא מפני הגז"כ שחייבים להאמין לעדים.

סדר הקרובים

כתיב 'לא יומתו אבות על בנים' (דברים כ"ד טו), ודרשו חז"ל 'לא יומתו בעדות בנים^[8]', דהיינו שני אחים (מן האב או מן האם) שהם אבות לבנים פסולים בניהם להעיד עליהם (והם על בניהם) כי אב עם בנו הוא ראשון בראשון^[9], ועם בן בנו הוא ראשון בשני, וכן שני אחים הם ראשון בראשון ועם בן אחיו הוא ראשון בשני^[10]. ונחלקו הראשונים בבן בנו (גז' שמרוחק ממנו ארבע דורות ומפני שאב ובנו הם ראשון בראשון דינו כשלישי בראשון, שיש סוברים ששלישי בראשון כשר^[11]), ויש שכתבו ששלישי בראשון פסול^[12], וכתב הרמ"א^[13] שכן ראוי להורות, אבל הוסיף שיש אומרים שרק פסול מדרבנן^[14] ונפק"מ לדיני קדושיין^[15], (אבל כשרים להעיד להפריש מאיסור^[16]), ויש שכתבו ש(בן בנו) מפני שמרוחק

ארבע דורות כשר^[17], ולכו"ע ראשון ברביעי כשר^[18]. כתב הרמ"א^[19] שיש אומרים שקרובי אם (כגון אח אמו) פסולים מדרבנן, אבל הרבה פוסקים כתבו שפסולים מהתורה^[20].

בני אחין או אחיות בין מן האב ובין מן האם פסולים זה לזה^[21].

האם סבא ונינו כשרים להעיד דיני ממונות

קרובי אישות

בעל כאשתו ואשתו כבעלה, ולכן פסול

לנשוי (או נשואה) לשני בראשון^[22], אבל לכו"ע כשר לנשוי (או נשואה) לשלישי בראשון שהוא מרוחק בדור (אא"כ דנין על ממון שלה שמה שקנתה אשה קנה בעלה)^[23].

אף הנשואים לראשון בראשון, כגון זה אשה וזה בתה שהם 'תרי בעל כאשתו' פסולים^[24], אבל נחלקו בנשואים לשני שני בראשון (הרמ"א מכשיר^[25]), אבל הנשואים לשני שני בשני כשרים לכו"ע דבשני בשני לא אמרינן תרי בעל כאשתו^[26], אבל לכתחילה לא יחתמו יחד על שטר שחוששים שיסברו בי"ד שהם פסולים ויפסלו את השטר בחינם^[27].

מאידך, הקרובים של הפסולים מחמת נשואים כשרים, כגון קרובי בעל אמו מאשה אחרת, כשרים לו^[28]. אחי האח מן האם כשרים זה לזה שהרי אין קורבה ביניהם^[29], וכן אחים תאומים גרים שהותרן ולידתן היה שלא קדושה אין להם קורבה שגר שנוולד כקטן שנוולד דמיל^[30].

אבי חתן ואבי כלה (גם לאחר נישואים) כשרים לעדות^[31]. שני עדים שנשואים לשני אחיות נחלקו הפוסקים האם פסולים להעיד^[32].

[1] סנהדרין כ"ז ב', ס"י ל"ג. [2] אה"ע סי' מ"ב סעיף ב' והלאה. [3] סי' ל"ג סעיף א'. [4] סי' ל"ג סעיף י"ז. [5] ב"ב קנ"ט א', סי' ל"ג סעיף י'. ברם, ראה תומים סוס"ק ב' דלפי דקיי"ל שישנו גמור פסול לעדות אף קרוב פסול מה"ט, ובחידושי הר"מ ס"ק ד' כתב ש"ל שאחר שפסלה תורה קרובים שוב יש לחוש לחשש משקר, ובקובץ הערות סי' כ"ב אות ו' הוכיח ממה שפוסלים ארוס לאורסתו משום אקרובי דעתא הגם שאינו קרוב שוב י"ל שהתורה קבעה קרוב לפי מה שקרוב דעתו. [6] ראה סי' ט"ו סעיף ה'. [7] מרדכי שבועות סי' תק"ס, וכתב הכנה"ג סי' ל"ג הגה"ט ז' ממנהר"ו סי' צ"א שרק בתובע ונתבע ולא ביתומים, וראה סי' ט"ז סמ"ע ס"ק י"ב, ורמ"א סי' כ"ח סעיף ב'. [8] סנהדרין כ"ז ב', סי' ל"ג סעיף ב' וסמ"ע ס"ק ב'. וראה חינוך מצוה תקפ"ט שבי"ד שקיבלו עדותם ופסקו על פיהם (בלי בירור הענין) עוברים על הלאו הנ"ל. [9] ב"ב קכ"ח א', סי' ל"ג שם. [10] שם. [11] ראה סנהדרין כ"ח א' פלוגתא בזה, ופסק הרמב"ם הל' עדות פרק י"ג הל' ה' שכשר, וכ"כ בס"י ל"ג סעיף ב' בדעה ראשונה. [12] ר"ת בתוס' שם ד"ה ואי, ובסי' ל"ג שם בדעה שניה, וראה סמ"ע ס"ק ה'. [13] שם סעיף ב'. [14] שם, כדעת המרדכי סנהדרין תרצ"ח, שהלימוד הוא אסמכתא, וראה סמ"ע הנ"ל. [15] רמ"א שם ובסמ"ע ס"ק ו' שאם קידש אשה בפניהם ואח"כ קבלה קדושיין מאחר צריכה גט משניהם. [16] כנה"ג הגה"ט י' מבנינין זאב רמ"ט. [17] הסמ"ג לאוין רט"ו וכתב הב"ח ס"ק ו' שכן דעת רבינו ירוחם נתיב חלק ג' וסמ"ק רל"ה, וכ"כ בשו"ת מהרש"ל סי' פ', אבל הב"ח וטו"ז כתבו להחמיר. [18] סי' ל"ג שם בב"י סעיף ג' ובב"ח, דלא כרשב"ם ב"ב קכ"ח א', ע"א ד"ה ולית. [19] סי' ל"ג שם, בסנהדרין שם למדו מאבות תרי זימני להוסיף קרובי האם, וביאר הסמ"ע ס"ק ז' שדייקו ממה שכתבו 'אבות' דווקא קורבה דאב והלימוד אסמכתא. [20] הרמב"ם פרק י"ג מהל' עדות הל' א' כתב שפסול מדברי סופרים, וכתב הש"ך המשך הערות בעמוד ב'

קו ההלכה

מעשה שהיה

שאלה: אחד מידידי הלווה לי סכום כסף גדול לפני נישואי בתי, ובהגיע זמן הפרעון - שילמתי לו את ההלוואה.

ריבית מאוחרת

לפני כשבוע התקשר אלי אותו ידיד, וביקש לשכור ממני את בית הקיץ שלי (Bungalow) לשבוע, עניתי לו שבגלל שהגני אסיר תודה על הלוואתו, הוא יכול לדור בבית שבוע בחינם.

אחר כמה ימים התקשר אותו ידיד בבהלה, ואמר לי שעוררו אותו שיש כאן בעיה של ריבית. האם הוא צודק?

תשובה: מלוה ולוה שסיכמו ביניהם שהלוה ישלם יותר מהסכם שלה, הרי זו ריבית קצוצה, האסורה מדאורייתא, ואף אם כבר שילם הלוה, הדין הוא שאפשר להוציא בב"ד את הריבית מהמלוה (יו"ד סי' קסא סעי' ה. ועי' סי' קס סעי' ה אם מועילה מחילת הלוה).

אך אם לא סיכמו בשעת ההלוואה שהלוה ישלם יותר, אלא שהלוה מעצמו הוסיף תשלום בזמן הפרעון, הרי זה 'אבק ריבית' האסור מדרבנן, ואחר התשלום - אי אפשר לתבוע מהמלוה להחזירו, אך הוא צריך להחזירו לצאת ידי שמים (סי' קסא סעי' ב).

ואם כבר שילם הלוה את חובו, ואחר כך שלח מתנה למלוה - הרי זו ריבית מאוחרת, האסורה גם היא מדרבנן, אלא שבזה אין המלוה צריך להחזיר אפילו לצאת ידי שמים (סי' קס סעי' ו, וסי' קסא סעי' ב).

לא אסרו ריבית מאוחרת אלא כשהלוה מפרש שהמתנה היא עבור ההלוואה, או כשהדבר ניכר מתוך העניין, כגון שנותן לו מתנה יקרה, שאין הדרך ליתנה בלא סיבה (סי' קס שם). ואף כשהיה דרך הלוה ליתן למלוה מתנות יקרות כאלו אף בלא הלוואה, אסור אם הוא זמן מועט אחר הפרעון, וניכר שהמתנה היא בגלל ההלוואה. ש"ך שם סי' קט, ושו"ת ריבית סעי' ז). אך אם הלוה אינו מפרש שנותן בשביל ההלוואה, אלא מכיון כך בליבו, יש מתירים (ט"ז שם סי' קט, ושו"ת ר"ש שם, וחוות דעת סק"ג), ויש אוסרים (ש"ך סי' קט, וחכמת אדם כלל קלא סעי' ח. ולדעה זו אסור אף למלוה לקבל מתנה זו. עי' שו"ת ר"ש שם).

ואם כן, בנידון דידן, בוודאי היה אסור לך לפרש שאתה נותן לו לדור בבית בחינם בגלל ההלוואה, משום ריבית מאוחרת.

אך למעשה, אחר שהמלוה כבר קיבל את הבית ודר בו, הרי שעל הימים שכבר דר, בפשטות אינו צריך לשלם (אלא שיש לדון, שמא הקבלה היא בטעות, שהרי אם היה יודע שיש בזה איסור, לא היה מקבל, ואם כן הרי הוא כדר בבית חבירו בלא שנתן לו רשות. עי' בזה מחנה אפרים דיני רבית סי' טז, שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמה, נתיבות המשפט סי' רח ס"ק א, ונתיבות שלום מבוא אות קה), ולגבי הימים שמכאן ולהבא - צריך לשלם, בכדי להינצל מאיסור ריבית (אף שהיה אפשר לומר שכיון שכבר קנה קנין שאלה בבית למשך שבוע, ואינו צריך להחזיר את זכות הדיור [כך עולה מדברי הנחל יצחק סי' עב סעי' ד, וכבר קדמו במחנה אפרים רבית סי' ל], אך מפשטות דברי הרמ"א בסי' קעב סעי' א נראה לא כן).

שלום אייזנטל, בשנת תשס"ג (יש עדים על הגניבה. השו"י של האופניים הוא \$2000). ד. חוב של \$2000, על מקרר חדש שקנה אפרים כרמל בחנותו של ר' זושא פטרובר, ולא שילם (ר' זושא הציג אישור מהבנק, שהבקשה לתשלום נדחתה). ה. עוד כמה אנשים שטענו שאפרים כרמל חייב להם סכומים שונים (בסך הכל, כ\$15,000), אך אין להם ראיה על החובות, והם גם אינם זוכרים את תאריך החיוב.

בכדי לברר את השאלה המורכבת הזו, יש להקדים כמה מדיני גביית חוב, ובפרט דיני גביית חוב מהיורשים.

בית דין גובים מנכסי החייב לשלם לבעל החוב, מכל הנכסים הנמצאים ביד החייב (הו"מ סי' קא). אך אם מכר את נכסיו, אין בית דין גובים מהנכסים שביד הקונים אלא חוב שבשטר, ורק מקרקעות שנשתעבדו לבעל החוב (סי' לט סעי' א, וסי' קיא סעי' א). אם לא מכר החייב את הנכסים, אלא מת, והורישם ליורשיו, מדינא דגמרא גובים ממהקרקע שירשו היתומים מאביהם, משום ש'מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהם' (כתובות צא), אך אם לא ירשו אלא מטלטלין, יש להם מצוה לפרוע מהם, אך אין בית דין כופין אותם על כך (תוס' כתובות פו. ד"ה פריעת. וכך נפסק בסי' קז סעי' א). ומתקנת הגאונים ב"ד גובים אף ממטלטלים שירשו היתומים מאביהם (רי"ף ב"ק ו. תוס' כתובות סז. ד"ה גמלים. סי' קז שם).

אם לא ירשו היורשים מאביהם דבר, אין עליהם אפילו מצוה לפרוע חובות אביהם, ומכל מקום ראוי שיעשו כן לתקנת נשמות אביהם (סי' קז שם, וערוה"ש סי' ב. אמנם דעת הרשב"א ב"ב קנז. ובתשובה ח"ג קיד שאם ירשו מטלטלין כופין אותם לשלם, ואם לא ירשו כלום - מצוה ואין כופין. אך לא ק"ל כוותיה).

הנה, למרות שיעיקר דין פריעת היורשים חובות של המוריש הוא מכח כיבוד אב, מכל מקום היא תקנה כללית בכל יורשים, אף שלא ירשו את אביהם (ריב"ש סי' שצב, וכן מסיק התומים סי' קז אורים סק"ד, והחזו"א ב"ק טו סק"ו, ודלא כמ"ש הראב"ד בשיטמ"ק ב"ב קנז), ודינה כשאר דיני גביית חוב (ומסתבר שכן הדין אף כשהאב היה רשע, ואין חייבים בכבודו. עי' חקרי לב חו"מ סי' ע, ואמרי בינה דיני גביית חוב סי' יב-ג).

במקרה שבאים כמה בעלי חובות לגבות, ואין די בנכסים כדי לשלם לכולם, נחלקו תנאים היאך חולקים את הנכסים (כתובות צג), לרבי נתן חולקים את כל הנכסים לפי גודל החובות, ולרבי כל הנכסים משועבדים בשווה לפי גודל החוב (ולכן אם יש חוב קטן וחוב גדול, לדוגמה חוב של 200 וחוב של 100, ואין בנכסים אלא 150. אזי לפי רבי נתן מכיון שהחוב הגדול הוא פי שניים מהחוב הקטן, הוא יטול פי שניים בנכסים, ולכן בעל החוב הגדול יטול 100, ובעל החוב הקטן יטול 50. אך לפי רבי, כל עוד לא גבה בעל החוב הקטן את כל חובו כל הנכסים משועבדים בשווה, ולכן יטול כל אחד מהם 75, ורק אם היו נכסים יתרים על 200, שאז היה בעל החוב הקטן מוצא לגבות כל חובו אף שיש כנגדו בעל חוב נוסף - היה בעל החוב הגדול גובה את שאר הנכסים היתרים על 200). ולמעשה, נחלקו הפוסקים כמי ההלכה (בסי' קד סעי' י פסק השו"ע כדעה שניה, אך הטור שם הביא חולקים, ובערוה"ש סי' ט"ו כתב שראוי לפרש. ועי' שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שנט. ולמעשה יש בזה מנהגים שונים בין בתי הדין בימינו).

כל זה כשכל בעלי החובות שווים בזמנם, אך אם יש בעל חוב מוקדם, אזי הדין הוא שבעל חוב מוקדם בשטר, קודם לבעל חוב מאוחר, ואף אם גבה המאוחר, חוזר המוקדם וגובה ממנו, כשם שגובה מהלקוחות (סי' קד סעי' א). ודוקא בקרקע, אך לגבי מטלטלין אין דין קדימה (שם סעי' ג). אך מלוה על פה המוקדם, נחלקו הראשונים אם יש בו דין קדימה (טור שם בשם רה"ז ורי"ף), ולמעשה נחלקו בזה השו"ע והרמ"א (סי' קד ס"א וסי"ג).

לגבי מזיק בעדים, נחלקו הראשונים אם דינו כמלוה בשטר, לגבי דין גביה ממשועבדים, וקדימה (ראה ש"ך סי' סו סי' קיד, סי' קיט סק"ז, וסי' טיט סק"א, ומסיק 'צ"ע למעשה). ולעומת זאת, מלוה בכתב ידו של החייב אינו נחשב כשטר אף גבי דין קדימה, משום שאין עדים על הזמן, והחייב עצמו אינו נאמן לחוב בהודאתו לבעל החוב האחר (ש"ך סי' מח סק"ב), ואף אינו גובה כלל מהיורשים, שמא פרע אביהם (סי' סט סעי' ב, וש"ך סי' קד). וכתבו הפוסקים, שבזמנינו, שמדינא דמלכותא אי אפשר לגבות מהלקוחות אם לא עשה שיעבוד באופן המועיל מדינא דמלכותא (כ"רשם המשכונות, וכדומה), אזי אף קרקע דינה כמטלטלין, ואינה נגבית מהלקוחות, ואין בה דין קדימה (ערוך שו"ת חו"מ סי' ס סעיף ט, אגרות משה חו"מ ח"ב סי' סב, וראה קובץ 'הישר והטוב' חלק ו' עמ' לג במאמרו של הגרמ"מ שפרן. אמנם עי' ב"ש"ת שאילת שלום מהדו"ת אה"ע סי' עא).

בשבוע הבא בע"ה נברר את פרטי הדין בשאלה שבסיפור שלפנינו.

המשך ההערות מפסקי דינים

- שם סי' קא' שכוונתו לנלמד מ"ג מידות אבל הדין דאורייתא, ובפתיח תשובה סי' ג' ובחידושי רע"א ציינו לעוד פוסקים שהפסול מהתורה אכן בשו"ת רע"א סי' צ"ד ד"ה ולדינא שבשעת הדחק אפשר להתירה בלא גט, וע"ע בשו"ת נוב"ל תניינא סי' ע"ו. ועיינו ב"י סי' ח' ל"ת שפוסל בשלישי בראשון ה"ה בקרובי האם ובד"מ סי' ג' מסכים לזה הגם שזה תרי דרבנן, וע"ע ב"ח סי' ז' בדעת בה"ג. [21] סנהדרין כ"ו ב', סי' ל"ג סעיף ב'. [22] סנהדרין שם סי' ל"ג סעיף ג'. [23] שם דיינו אפילו ל"ת ה"ל, רמ"א, וסמ"ע סי' ט'. [24] סנהדרין שם, סי' ל"ג סעיף ד'. [25] שם. [26] שם. [27] רמ"א שם וסמ"ע סי' ק"א. [28] סנהדרין כ"ח ב', שם סעיף ה'. [29] שם סעיף ז, סמ"ע סי' ק"א [30] שם סעיף י"א, סמ"ע סי' ק"א ו"ט ו"ש"ך סי' ק"ז, [31] שם, סעיף ו' ורמ"א, וראה הגהות חתם סופר. וע"ע רמ"א סי' ק"ל וסדר הגט סעיף ב' שממזירים בגט אפילו ברביעי ברביעי או אפילו חיתון. [32] כנה"ג הגה"ט ט"ז, עיי"ש.